

АНОТАЦІЯ

Мамедов Асім Ельшан огли. Зовнішня політика Туреччини в Кавказькому Регіоні

Робота на здобуття кваліфікації магістр міжнародних відносин за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» – Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2023.

Зміст анотації.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нині незаперечним залишається факт перерозподілу ролей на південному Кавказі, що виражається у трьох іпостасях. А саме у постійній присутності США у регіоні, безпрецедентної активізації діяльності ЄС, а також російсько-турецьким зближенням. Туреччина, виходячи з її геополітичного становища, формує свою зовнішню політику відповідно до національних інтересів. Її основним завданням на Кавказі є вироблення такого політичного курсу, який би дозволив стати їй абсолютно домінуючою силою в регіоні.

П'ятиденна війна 2008 року на Кавказі стала для Туреччини приводом для переосмислення своєї політики, що зрештою і стало наслідком того вирашного становища, в якому вона опинилася. Позичування себе як позитивного домінуючого фактора на Південному Кавказі стало можливим внаслідок зближення її позицій з Вірменією, незважаючи на невдоволення Азербайджану цими діями. Крім того, Грузія через конфліктну ситуацію на північних кордонах також максимально зблизилася з Туреччиною.

Крім того, не варто забувати, що відмова Туреччини визнати фактор геноциду вірмен стала однією з основних перешкод вступу Туреччини до ЄС, нині ж нормалізація вірмено-турецьких відносин може усунути цей бар'єр. Участь Туреччини у проекті зі створення «кавказької п'ятірки» підвищує геополітичну значимість Туреччини в очах Європи, оскільки вона стає територіальним провідником у діалозі між ЄС та державами Близького Сходу, який розпочато з ініціативи Франції.

Об'єктом дослідження виступає зовнішньополітична діяльність Туреччини на Кавказькому регіоні.

Предметом є зовнішньополітична діяльність Туреччини.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1992 по 2023 роки. Нижня межа пояснюється датою підписання угоди між

Туреччиною та Азербайджан про співробітництво в галузі освіти і підготовки збройних сил. Верхня межа – сучасний етап проблеми. З метою більш об'єктивного аналізу проблематики дослідження автор виходить за визначені хронологічні межі для аналізу передумов та наслідків зовнішньої політики Туреччини в Кавказькому регіоні.

Територіальні рамки дослідження обмежені територіями Туреччини, країн Європейського Союзу, США, Іраном, Вірменією, Азербайджаном та Грузією.

Отже, метою магістерської роботи є дослідити зовнішньополітичну діяльність Туреччини на Кавказькому регіоні, тому основними завданнями даної роботи є:

- дослідити стан наукової розробки проблеми у вітчизняній та зарубіжній міжнародно-політичній науці;
- проаналізувати джерельну базу дослідження;
- визначити концептуальну та понятійно-категоріальну основи дослідження;
- проаналізувати методологічну основу дослідження
- охарактеризувати концептуальні основи зовнішньої політики Азербайджану;
- з'ясувати геополітичну важливість Туреччини для Азербайджану;
- дослідити вплив доктрини неоосмалізму і пантюркізму на двосторонні відносини;
- проаналізувати вірменський фактор і нагірнокарабахському конфлікту у Азербайджансько-турецьких відносинах;
- розглянути специфіку формування концепції регіонального лідера Туреччини;
- охарактеризувати основи сучасної зовнішньої політики Туреччини;
- дослідити еволюцію зовнішньої політики Туреччини щодо Грузії;
- проаналізувати економічний напрям співпраці Туреччини та Грузії;
- визначити основні фактори турецько-грузинських торговельних відносин;
- розглянути політику Туреччини щодо Грузії у рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС);
- дослідити політичну співпрацю у форматі «Туреччина-Азербайджан-Грузія».

Наукова новизна отриманих у процесі дослідження результатів полягає в більш широкому на комплексному виявленні зовнішньої політики Туреччини в Кавказькому регіоні. Тому, в рамках дослідження було:

визначено діяльність Туреччини на Кавказькому регіоні. здійснено аналіз взаємодії економічних, соціальних та політичних чинників у цьому регіоні.

проаналізовано відносини Туреччини з кожною державою в регіоні.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її написано у наукових і навчальних цілях, і безпосередньо адресовано студентам, викладачам та аспірантам гуманітарних факультетів. Отримані у роботі результати дослідження можуть використовуватися як рекомендації для істориків, політиків, дипломатів, фахівців з міжнародного права, журналістів, тощо. Окрім того, результати дослідження можуть бути використаними для викладання такої дисципліни як «Актуальні проблеми в міжнародних відносинах».

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки цього дослідження були представлені на розгляд у вигляді виступів на наукових конференціях: XV Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум – 2023»: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі (м. Миколаїв, червень 2023 р.) та XIII Міжнародній науковій конференції «Аркасівські читання»: історичні та краєзнавчі дослідження: виклики та перспективи». До 110 річниці Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (м. Миколаїв, 26-27 травня 2023 р.).

Публікації. За темою дослідження було опубліковано статтю у науковому журналі «Старожитності Лукомор'я» і 2 тез у матеріалах конференцій «Ольвійський форум» та «Аркасівські читання».

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг її становить 117 сторінок, з них основного тексту – 99 сторінок. Робота складається зі вступу, 3 основних розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури (128 найменувань українською, азербайджанською, турецькою та російською мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі охарактеризовано актуальність теми, визначено мету та завдання роботи, об'єкт та предмет дослідження; зазначено методологію та методи дослідження, сформульовано наукову новизну, проаналізовано практичне значення отриманих результатів, їх апробація, зазначено структуру роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження зовнішньої політики Туреччини в Кавказькому регіоні»

розкриває стан дослідження даної теми науковцями та джерела, на які він спирається під час написання роботи. Було проаналізовано, що наявний стан наукової розробки є достатньо широким та об'єктивним. В працях українських, азербайджанських турецьких, грузинських та російських дослідників розглянуті передумови, причини та наслідки конфлікту, однак існують підстави для виявлення певних існуючих прогалин у тематиці дослідження та більш ґрунтовного їх вивчення із залученням низки наукових праць та джерел.

У роботі були використані наступні джерела: документи глав держав та урядів, документи міжнародних організацій, в більшій мірі в дослідженні розглядались документи ООН, офіційні виступи політичних діячів, особлива увага приділялась заявам та інтерв'ю турецьких, азербайджанських, вірменських, грузинських та російських представників уряду, статистичні довідники, публікації західних ЗМІ. Із поширенням у новітню добу так званої дипломатії соціальних мереж в роботі використовувались публікації політичних та державних діячів у соціальних мережах Twitter.

Для дослідження цього регіону та політики Туреччини використовуються різні концепції та наукові категорії міжнародної політичної науки, основними з яких є: «етноконфесійний конфлікт», «безпека», «геополітика» та «міжнародні відносини».

Ця тема була розглянута в рамках різних теоретичних концепцій та наукових підходів. Історичний підхід виступив невід'ємною частиною дослідження, оскільки для більш глибокого та об'єктивного вивчення сучасних проблеми необхідно простежити шлях від початку зародження відносин до сучасного етапу. Не менш важливий цивілізаційний підхід допоміг виокремити ефективно налагодження міждержавних відносин, беручи за увагу бачення країн по досягненню домовленостей. Принцип об'єктивності сприяв тому, щоб дослідження залишати об'єктивним і не сприйнятливим до більшості політичних або національних поглядів. Вагомими інструментами у дослідженні стали івент-аналіз та контент аналіз, завдяки яким було визначено актуальність даної проблеми в 21 ст.

Підсумовуючи, при вивченні методологічної бази автор використовував загальнонаукові та конкретно наукові підходи та принципи, наукові категорії міжнародної політичної науки, та методи, що дали змогу детально та всебічно дослідити Зовнішню політику Туреччини в Кавказькому регіоні.

В другому розділі «Азербайджано-турецькі відносини» можемо зазначити, що Азербайджан являється геостратегічно важливою позицією на стику Європи і Азії, зберігаючи у всіх сферах суспільно-політичного та духовно-культурному житті властиві йому

особливості, увібравши в себе утворені з синтезу цінності Заходу і Сходу, обрав лінію інтеграції в світове співтовариство.

Зовнішньополітичною метою Азербайджану є економічна, політична соціальна та культурна інтеграція в систему європейської системи. Зовнішня політика Азербайджану ставить перед собою так завдання, як вирішити нагірно-карабахський конфлікт, покращити та розвивати відносини з Росією, Іраном, Туркменістаном, продовжити союзницькі відносини з Туреччиною, Україною та Грузією. Також Азербайджан бере активну участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру» і «Співпраця заради миру», азербайджанські миротворці беруть участь в миротворчих операціях, що проводяться під керівництвом НАТО в сербському районі Косово і Афганістані, в забезпеченні в складі міжнародної коаліції безпеки в Іраку.

Щодо відносин Азербайджану з Туреччиною можна сказати, що ці дві держави являються братською державою і проводять спільну зовнішню політику, так Азербайджан є головним партнером Туреччини як на Південному Кавказі, так і в усій зоні тюркського мовного простору, про це свідчить безліч договорів між цими країнами.

Щодо військової сфери, Туреччина є найважливішим партнером Азербайджану, в 2003 р. уряди двох країн домовилися про підготовку кадрів, матеріальної та технічної допомоги збройними силами Турецької Республіки Державної прикордонній службі Азербайджану.

Великих успіхів Туреччина і Азербайджан досягли в енергетичному співробітництві. У 2007 р був відкритий газопровід Баку-Тбілісі-Ерзерум. Європейський союз в пошуку доступу до ринків країн Близького Сходу і Центральної Азії змушений діяти через посередника, підтримуючи його лідерство в регіоні.

В енергетичній сфері, Азербайджан та Туреччина уклали угоду реекспортувати азербайджанський газ в Європу. Таким чином Азербайджан встановив з Туреччиною важливі зв'язки, які відіграють вагомим значення для проведення міжнародної політики. Надалі доречно розглянути особливості впливу доктрини неоосманізму і пантюркізму на двосторонні відносини.

Що стосується Нагірно-Карабахського конфлікту, можемо зазначити, що Туреччина грає велику роль і тісно підтримує Азербайджан в цьому питанні. Туреччина активно допомогла Азербайджану під час війни між двома сторонами, як у 1993 році так і 2020. На сьогоднішній день, Анкара виступає головним союзником Азербайджану в цьому питанні.

Таким чином, військове співробітництво Азербайджану і Туреччини протягом всього періоду свого існування було однією з

найбільш важливих напрямків двосторонніх відносин. для Баку військовий діалог з Анкарою сприяв диверсифікації військових зв'язків і зміцнення власної позиції в регіоні. Анкара, будучи членом НАТО, розглядала розвиток військово-технічного співробітництва як можливість розширення політичного впливу на Азербайджан і на Закавказзі. Звісно ж, що більш ніж за двадцятирічний період ТР і АР створили міцну основу для подальшого розширення військових контактів.

Таким чином, військове співробітництво Азербайджану і Туреччини протягом всього періоду свого існування було однією з найбільш важливих напрямків двосторонніх відносин. для Баку військовий діалог з Анкарою сприяв диверсифікації військових зв'язків і зміцнення власної позиції в регіоні. Анкара, будучи членом НАТО, розглядала розвиток військово-технічного співробітництва як можливість розширення політичного впливу на Азербайджан і на Закавказзі. Звісно ж, що більш ніж за двадцятирічний період ТР і АР створили міцну основу для подальшого розширення військових контактів.

У третьому розділі «Відносини Туреччини з Грузією та Вірменією» можемо зазначити, що Туреччина є одним із лідерів світу і намагається відновити або розвивати відносини з багатьма державами світу, Анкара встановлює міжнародні політичні, економічні, фінансові та культурні зв'язки, через що має міцний авторитет на міжнародній арені. В цьому розділі автор описує відносини Туреччини з Грузією та Вірменією. Відносини Анкари і Тбілісі знаходяться на рівні стратегічного партнерства. Туреччина є найбільшим торговим партнером Грузії з 2007 року та серед провідних країн-інвесторів у Грузію. Відповідно до протоколу, підписаного 31 травня 2011 року і який набув чинності 10 грудня 2011 року, громадяни Туреччини та Грузії можуть подорожувати країнами один одного за своїми національними документами, що посвідчують особу.

У 2008 році Туреччина стає найбільшим торговим партнером Грузії, турецькі компанії зробили великі вкладення економіки Грузії. Їхні інвестиції становили понад 1,4 млрд. дол., тобто. 16% всіх прямих іноземних інвестицій.

Однією з основних сфер співпраці Грузії та Туреччини є регіональні енергетичні проекти. Два найважливіші трубопроводи регіону транспортують азербайджанську нафту та газ до Європи через Грузію та Туреччину. Існує також залізниця Баку-Тбілісі-Карс (ВТК), яка не тільки створює залізничне сполучення між Азербайджаном, Грузією та Туреччиною, але також служить потенційним наземним сполученням між Китаєм і Європою. У 2021

році частка Туреччини в загальному імпорті Грузії становила 17,7 відсотка, що є найбільшим показником для однієї країни. У 2021 році частка Туреччини в загальному експорті Грузії становила лише 8,6%.

Що стосується відносин Туреччини з Вірменією, то тут не все дуже добре через підтримку Туреччини Азербайджану в Нагірно-Карабахському конфлікті. Хоча і були спроби нормалізації відносин між країнами та також були підготовлені документи для підписання, але через умови кожної сторони вони не були підписані. Останні події, які були у 2020 році остаточно поліпшили взаємовідносини між Анкарою та Єреваном.

У висновках узагальнено головні результати магістерського дослідження:

1. Досліджено стан наукової розробки проблеми. Варто зауважити, що наявний стан наукової розробки проблеми було класифіковано за країнознавчим критерієм, що детермінувало рівень дослідження проблеми різними науковими школами. Зокрема, було виявлено, що в українській міжнародно-політичній науці існує теоретична база дослідження зовнішньополітичної діяльності Туреччини, проте не є достатньо представленою база дослідження зовнішньополітичної діяльності Туреччини на Кавказькому регіоні. Джерельна база дослідження включає офіційні документи, та офіційні сайти уряду, офіційні документи міжнародних організацій, офіційні виступи та заяви політичних діячів і державних службовців Туреччини, статистичні довідники та публікації ЗМІ, також окремо слід виділити офіційні аккаунти державних діячів в соціальній мережі Twitter. Джерельна база стала підґрунтям більш об'єктивного дослідження зовнішньополітичної діяльності Туреччини на Кавказькому регіоні.

2. До понятійно-категоріального апарату даного дослідження, було залучено поняття, які в своїй природі та в контексті дослідження є взаємопов'язаними – зовнішня політика держави та її складові, національний інтерес держави. Основні дефініції роботи базуються на введених у науковий обіг дефініціях або їх нових інтерпретаціях, розглянутих переважно в монографії Дж. Розенау «Вздовж внутрішнього-зовнішнього кордону: досліджуючи силу в турбулентному світі».

3. Проаналізовано принципи та підходи у дослідженні медіа дипломатії Туреччини, серед яких автор виділив загальнонаукові та конкретно наукові принципи та підходи. Зокрема, були використані такі принципи: об'єктивності, конкретності, термінологічний та системний принципи, також автор керувався інформаційним, компаративним, комплексним, аксіологічним та інституційним

підходами. Дані принципи та підходи допомагають виділити певний субординаційний елемент та окреслити систему елементів, які пояснюють виникнення, взаємозв'язок, сутність і закономірність розвитку об'єкта дослідження. Узагальнено методи дослідження зовнішньополітичної діяльності Туреччини на Кавказькому регіоні, серед яких автором були використані загальнонаукові методи, зокрема: аналізу, синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, періодизації, компаративістський, ретроспективний, контент-аналіз, описовий, узагальнення та групування. Потреба в використанні саме цих методів зумовлена метою автора детально та всебічно зовнішньополітичної діяльності Туреччини на Кавказькому регіоні.

4. Розглядаючи політику проведену Азербайджаном протягом останніх трьох десятиліть, можна помітити як країна намагається на належному рівні представляти Заходу свою важливу геополітичну позицію в євразійському просторі і багаті енергоресурси, Азербайджан може і повинен зберегти за собою статус держави-лідера Південного Кавказу. Азербайджан бере активну участь в транснаціональній світовій політиці. Всі події, що відбуваються і розвиваються в системі міжнародних відносин тенденції безпосередньо впливають на внутрішнє і зовнішнє становище країни. Для Азербайджану важливе місце займає робота щодо систематизації і реалізації регіональних інтересів.

5. Проаналізовано вірменський фактор і нагірнокарабахського конфлікту в Азербайджансько-турецьких відносинах. Позиції азербайджанської та вірменської сторін щодо мирного врегулювання нагірно-карабахського конфлікту суперечать один одному. Вірменія не зацікавлена в зміні ситуації. Їй вигідно розтягувати процес мирного врегулювання, тим самим продовжуючи існування режиму.

У 1990-х роках минулого століття азербайджанські військовослужбовці брали активну участь в навчаннях та тренінгах, що проводяться НАТО. З 1999 року азербайджанські військові підрозділи беруть участь у миротворчих операціях НАТО в Косово, а з 2002 року – в Афганістані. 19 листопада 2002 року Азербайджанська Республіка була прийнята в асоціативні члени Парламентської Асамблеї НАТО. Військове співробітництво Азербайджану і Туреччини сприяло диверсифікації військових зв'язків і зміцнення власної позиції в регіоні.

6. Охарактеризовано енергетичний фактор та роль Туреччини у диверсифікації шляхів поставки Азербайджанської нафти. Незважаючи на те, що Азербайджан і Туреччина у мають хороші стосунки, є деякі відмінності у поглядах щодо цін на природний газ, що експортується до Туреччини. Останнім часом азербайджано-турецькі культурні зв'язки, розвиваються більш високими темпами,

що підтверджується на рівні державних та урядових керівників, і заходами, зазначеними у співпраці товариств і діаспор. Крім цього важливим чинником культурного розвитку цих країн є туризм. Саме завдяки туристичним поїздкам, як правило, відбувається обмін історичними, культурними, соціальними особливостями кожного з народів.

7. Розглянуто специфіку формування концепції регіонального лідера Туреччини. Протягом тривалого часу, Туреччина реалізовувала бажання стати регіональним лідером, а також посісти чільне місце на міжнародній арені. В основі нової зовнішньополітичної концепції Туреччини лежить ідея про «центральному державу». Іншою фундаментальною ідеєю, що часто зустрічається в турецькому політичному дискурсі, є концепція «орієнтованої на власне бачення політики». Ідея перетворення Туреччини на світову державу для турецького істеблішменту є однією з головних зовнішньополітичних завдань. Сьогодні Туреччина є повноправним членом таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй, МВФ, НАТО, та інші.

8. Досліджено еволюцію зовнішньої політики Туреччини щодо Грузії. Зважаючи на досить складні і вкрай суперечливі вірмено-азербайджанські та вірмено-турецькі відносини Грузія також була і є єдиним сполучним мостом, свого роду «майданчиком» між Туреччиною та її основним партнером – Азербайджаном. Проаналізовано економічний напрям співпраці Туреччини та Грузії. Грузія, яка є найважливішою ланкою енергетичного коридору Схід – Захід та міжнародного транспортного коридору Центральна Азія – Кавказ-Європа, сподівалася, що її залучення до реалізації великих регіональних проектів дасть позитивний результат її економіки. Разом з тим, Туреччина стає найбільшим торговим партнером Грузії. Однією з основних сфер співпраці Грузії та Туреччини є регіональні енергетичні проекти. Окрім співпраці в регіональних енергетичних проектах, Туреччина та Грузія також мають міцні економічні зв'язки на двосторонньому рівні. Розглянуто політику Туреччини щодо Грузії у рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Встановлено, що даний регіон є однією з унікальних утворень, які стали самостійною геополітичною зоною після розпаду радянської системи. Грузія надає особливого значення розвитку співпраці в таких важливих сферах, як транспорт, енергетика, торгівля, сільське господарство і туризм, а також в інших сферах, таких як малі підприємства, наука і технології, боротьба з організованою злочинністю, зміцнення механізмів належного врядування, інституційне оновлення та інші.

**Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові
результати магістерської роботи:**

Стаття у фаховому виданні:

1. Мамедов А. Турецько-грузинські відносини у двосторонньому форматі // «Старожитності Лукомор'я». 2023. № 3. С. 67-74

Тези:

2. Мамедов А. Політика Туреччини щодо Грузії у рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) // Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023.

3. Мамедов А. Діяльність уряду щодо активізації просування Туреччини на Кавказькому напрямку // «Аркасівські читання»: історичні та краєзнавчі дослідження: виклики та перспективи». До 110 річниці Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (26-27 травня 2023 р.): тези. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського.